

De Artistieke Bohème te Gent

Het Patershol rond 1900
tot aan de eerste wereldoorlog

*Een cultuurhistorische schets van de cafés in het Patershol
tijdens de periode dat Jules De Bruycker er actief was*

"Confrater", 1906, Jules De Bruycker

Hanne Cottyn
2005-2006
2e bachelor geschiedenis
Universiteit Gent

Oefening Nieuwste Geschiedenis
Dr. Hans Vandevorde

Inhoudstafel

1. Inhoudstafel.....	p. 2
2. Inleiding.....	p. 3
3. Gent en het Patershol rond 1900.....	p. 4
4. Artiesten in het Patershol.....	p. 6
5. Jules De Bruycker	p. 8
6. Het caféleven rond de eeuwwisseling.....	p. 11
7. Op café in 't Patershol.....	p. 13
8. Ten slotte.....	p. 20
9. Kaart van het Patershol.....	p. 21
10. Bibliografie.....	p. 22

Inleiding

Het Patershol hoort ongetwijfeld bij de boeiendste wijken van Gent. Steeds zorgden haar gevarieerde geschiedenis en de al even afwisselende bevolkingsgroepen die er het straatbeeld kleurden voor een unieke sfeer. Vanaf het einde van 19e eeuw maakte een nieuw type inwoners met een eigen ambiance zich meester over de wijk en bezorgde de buurt haar beruchte imago waarmee pas na de herwaarderingsplannen kom af werd gemaakt. Onder de bewoners waren ook heel wat kunstenaars terug te vinden. Eén van hen was Jules De Bruycker. Hij heeft als geen ander het schrijnende bestaan dat de mensen hier leden zo treffend weten vast te leggen. Op deze figuur heb ik mij gefocust om de periode af te bakenen waarin ik het caféleven in het Patershol in kaart wil brengen. De territoriale grenzen zijn dus die van het Patershol; de grenzen in de tijd worden bepaald door de periode dat etser Jules De Bruycker er actief was, namelijk vanaf de laatste jaren van de 19e eeuw tot 1914.

Bij het opstellen van een soort inventaris van de herbergen, gelegen in het Patershol, betekende het voorhanden bronnenmateriaal al een eerste selectie. Aan cafés was er in die tijd geen gebrek, artistieke geesten liepen er ook genoeg rond; de link tussen die twee is echter nogal moeilijk te achterhalen. Voor de meeste herbergen bestaat enkel een vermoeden dat er sommige kunstenaars over de vloer kwamen, omdat ze nu eenmaal in de buurt verbleven. Slechts zelden wordt een kunstenaar concreet in verband gebracht met een specifieke drankgelegenheid. Het beeld dat het grootste deel van de overlevering en de bronnen over het caféleven in het Patershol uitmaakt, wordt gekenmerkt door ruige kroegen met een vechtlustig cliënteel, onguere bordelen en een moreel onderontwikkelde populatie die de krotten bevolkten. De relatie tot de activiteiten van de artistieke bohème ligt meestal in een toevallige anekdote verborgen; de kunst is die te ontdekken en er de rol van deze cafés voor het culturele leven uit te puren. Het in kaart brengen van het materiële aspect van de behandelde etablissementen levert gelijkaardige problemen op. Slechts over de opmerkelijkste gevels en interieurs zijn vandaag nog aantekeningen terug te vinden.

Voor ik over de geselecteerde cafés in detail treed, is een ruime beschrijving van de context aangewezen. Het Gent van rond de eeuwwisseling en specifiek het gedeelte 'Patershol' vormt het kader waarbinnen de artiesten en de cafés zich situeren en behandeld worden.

"Steegje", 1910, Jules De Bruycker¹

¹ S. D'HAENE e.a., *De muren weten ervan...* Museum voor Volkskunde, Gent, 1997, p. 90.

Gent en het Patershol rond 1900²

De decennia ronde de eeuwwisseling was Gent een echte arbeidersstad met een sterk industrieel karakter. Sinds de industriële doorbraak rond 1850 kende de stad een enorme groei. Fabrieken vestigden zich in vrijgekomen ruimtes binnen de stadswallen, zelfs in het Gravensteen, en het hoge aantal inwijkelingen vanuit het platteland zorgden voor een woningtekort. Zowel de stad zelf, de industrie, de stadsbevolking, als het aandeel van het proletariaat binnen die populatie kende een enorme expansie en verdichting. De jaren '70 tot en met '90 van de 19^e eeuw werden gekenmerkt door een economische recessie. Hierop volgde dan opnieuw een moderniseringsproces met als hoogtepunt de wereldtentoonstelling van 1913, maar de eerste wereldoorlog bracht een definitief einde. De enorme boom rond de eeuwwisseling geldt niet alleen op economisch-industrieel vlak, ook sociaal-politiek was er heel wat in beweging. De ontvoogdingsstrijd van de arbeidersklasse kwam in Gent vroeg op gang. Dit sociaal onrustig milieu had eveneens een weerslag op de kunstwereld.

Deze periode betekende ook voor het Patershol, gelegen in de schaduw van het Gravensteen, een enorme verandering. De patriciërsbuurt van weleer, ook wel 'het Miljoenenkwartier van Gent' genoemd, transformeerde tot een arbeiderswijk. Wat midden 19^e eeuw nog een centrum van handel en bedrijvigheid was, werd langzaam ingenomen door een stoet van minderbedeelden. Tijdens de jaren 1880 van de 19^e eeuw kwam de naam "Patershol" in gebruik. De naam was in elk geval niet denigrerend bedoeld, want in die periode domineerde het beruchte gepeupel nog lang niet het straatbeeld. Over de oorsprong van de benaming bestaan verschillende theorieën. Karel van de Woestijne beschreef het als volgt: *"Het Patershol droeg een naam zonder dubbelzinnigheid; het was het inktzwarte hol waar in verleden eeuwen honderden paters woonden"*.³ Het meest waarschijnlijke is dat de wijk haar naam te danken heeft aan de overwelfde gang die er in de 17^e eeuw door de toenmalige bewoners van het klooster, de karmelieten of vrouwebroers, werd geplaatst. Het klooster breidde toen uit, maar de broeders zagen zich verplicht van het water in de aanpalende sloot beschikbaar te blijven stellen voor de omwonenden. Daarom werd over de sloot heen gebouwd en achter het toegangspoortje in de Trommelstraat – in het "paters-hol" – kon men water blijven halen. De huidige straat "Plotersgracht" verwijst nog naar deze sloot - vroeger ook gekend als "de zeven brugskens" - die in gedempt 1872 werd. De demping van de gracht betekende meteen de eenmaking van de twee delen die het huidige Patershol vormen. Deze tweedeling was gebaseerd op de kloosterordes die zich hier gevestigd hadden, enerzijds het klooster van de Drongense Norbertijnen - waarvan enkel het Drongenhof in haar oorspronkelijke staat bewaard is gebleven - en de Karmelieten anderzijds.

Vanuit het opzicht van de dekenij die er sinds de 17^e eeuw alles in goede banen leidde, slaat het Patershol oorspronkelijk op de Rode Koningstraat en haar onmiddellijke omgeving⁴. Straten als de Hertogstraat, de Zeugsteeg en het Drongenhof zijn daar later bijgekomen. Het gebied dat onder de latere "Dekenij Plotersgracht en Aanpalende Straten" viel, werd in 1666 toen de eerste gebuurtedeken werd aangesteld, afgebakend door de Rode Koningstraat, de Boomgaardstraat of de huidige Corduanierstraat, een deel van de Plotersgracht en de O.L.Vrouwstraat of huidige Carmelietenstraat. De "Dekenij Plotersgracht en Kuipersstraat (de huidige Vrouwebroersstraat)" werd hier later aan toegevoegd. Vandaag is de koninklijke dekenij een louter socio-culturele organisatie. De huidige geografische afbakening, nl. de buurt tussen de Leie (de Kraanlei), het Veerleplein, de Geldmunt, de Lange Steenstraat, de Grauwepoort, het Sluizeken en de Oudburg, een gebied met iets van 2,5 hectare oppervlakte, is dus eerder van recente datum.⁵

Het Patershol wordt wel eens omschreven als het laatste stukje echt middeleeuws Gent. Typisch is het merkwaardige stratenpatroon, dat geborgenheid uitstraalt en bijdraagt tot de onderlinge

² Gebaseerd op in: G. DESEYN, *Gids voor oud Gent*. Standaard, Antwerpen, 1984, pp. 466-468; S. D'HAENE e.a., *op.cit.*; A. TRUYEN, *Biografisch repertorium: socio-economische invloeden op kunstenaarscarrières te Gent (1880-1914)*. Thesis RUG, Gent, 2003, pp. 24-25; in: B. VAN LEUVEN, *Patershol. Onder die daken*. Lannoo, Tielt, 2003, pp. 15-21; J. VAN HERCK, *Sociografie van een stadswijk: het Patershol te Gent*. Thesis RUG, Gent, 1950 en de officiële website van de Koninklijke Dekenij Patershol vzw: <http://www.patershol.org/>.

³ K. VAN DE WOESTIJNE, "Jules De Bruycker", s.n., s.l., 1922, pp. 1-2. www.gent-door-de-jaren.be

⁴ J. VAN SPEYBROECK, "Dekenij Plotersgracht en aanpalende straten. Analyse van oude documenten." In: *Patershol nieuws*, Gent, 1991, p. 29.

⁵ Zie bijlage p. 20: kaart van het Patershol.

betrokkenheid en interne solidariteit. Tegelijk betekende dit afgesloten karakter de segregatie als een soort eilandje in het Gentse centrum, onder meer doordat het in de middeleeuwen als enige gebied nog afhankelijk was van de graaf van Vlaanderen.

Hier bevinden zich tal van als monument beschermde gevels uit de 16^e, 17^e en 18^e eeuw, waarvan er al bijna 100 om hun historische of architectonische waarde werden geklasseerd⁶. Eens de industriële revolutie zich in al haar vormen had ontplooid, waren deze trotse façades echter tot bewijzen van een vergane glorie geworden. De politieboeken van de tweede helft van de 19^e eeuw tonen aan dat de buurt toen voornamelijk bevolkt was door kleine ambachtsslui en werklieden, of geruststellend “goed volk”⁷. Maar al gauw werd het Patershol uitgebouwd met beluiken, werkplaatsen, kroegen en bordelen. Vooral vanaf het interbellum en tot na het midden van de 20^e eeuw bepaalden deze het uitzicht en de reputatie van de wijk: een stadsdeel waarover al te gemakkelijk vooroordelen en verdachte verhalen de ronde deden. Van Herck⁸ schrijft in zijn licentieverhandeling dat het volk aan wie het Patershol zijn kwalijke naam te danken heeft er pas tegen het einde van de 19^e eeuw introk en vooral na de eerste wereldoorlog. Hij ontleent zich overigens geen enkele moeite om dat volkje te omschrijven als gespuis, uitvaagsel, uitschot, janhagel, plebs... Het bonte volkje bracht heel wat leven in de wijk. In 1937 besloot het schepencollege dat het zo niet verder kon en met het opleggen van een hogere taxatie werd het nachtleven aan banden gelegd. Reeds na WO II kwamen er plannen voor zowel het behoud van de waardevolle elementen, als een grondige sanering van de verloederde buurt. Verschillende maatregelen en acties volgden, met een vlucht uit het Patershol als resultaat. De herwaardering van de buurt verliep echter niet geheel probleemloos, vooral tussen de Pandbewoners en het stadsbestuur ging het er hevig aan toe. Sinds de erkenning als Gents eerste herwaarderingsgebied in de jaren '80, een actie waarmee de stad eindelijk een einde wou stellen aan de grondige verwaarlozing en die heel wat controverses veroorzaakte, is de volksziel samen met de typische volkstypes verdwenen. Maar zoals de geschiedenis ons aantoon, is dat komen en gaan nog veel typerischer voor de buurt dan de zogenaamd specifieke volkse geest en vandaag toont deze stad-in-de-stad alweer een nieuw gezicht.

Het beeld dat men nu heeft over het Patershol van vóór de herwaarderingsprojecten en dat men ook terugvindt in de literatuur is dat van ‘de Gentse onderwereld’. Een wereld die gestigmatiseerd werd door de buitenstaanders: de Gentenaars van buiten de wijk, alsook de burgerlijke medebewoners. In de tijd van Jules De Bruycker ging het al sterk die kant op, zoals zijn tekeningen raak illustreren. Maar het gaat hier om een vertekend karikaturaal beeld, net zoals in de revues en het volkstheater waar de wijk bij voorkeur in uitvergrote proporties werd voorgesteld. Er moet echter rekening mee gehouden worden dat deze situatie pas in 1914 tot eind de jaren '20 een hoogtepunt kende en de verhalen over de wijk in die periode de latere beeldvorming gedomineerd hebben. Bovendien is die voorstelling grotendeels gebouwd op mondelinge getuigenissen over de beruchte jaren '20 door mensen die een zekere band hebben met het Patershol. Van Herck toont in zijn licentiaatverhandeling echter aan dat het idee van een gevaarlijke onderwereld louter denkbeeldig was. Conflicten werden steeds intern gehouden en ook binnenshuis opgelost – tot in de jaren '70 van de vorige eeuw – zodat wie er niets te zoeken had, er ook niets te vrezen had. Maar zoals dikwijls is het de eenzijdige en sappigste weergave die de geschiedenis overleeft. Op die manier is het moeilijk een duidelijk beeld van vóór 1914 te vormen, ook al omdat de voorhanden literatuur zich doorgaans op het interbellum concentreert.

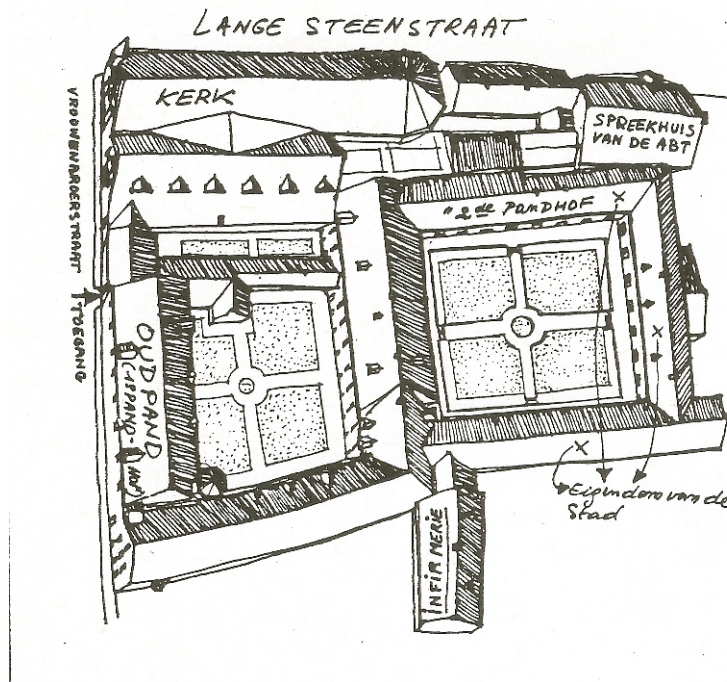
⁶ ROGHEs, *Schimmen rond het Patershol. Deel I*. S.n., Gent, n.d. (documentatiemap “Patershol”, stadsbibliotheek Gent)

⁷ p. 6 in L. DE BRABANDERE, O. DE VLOED, en P. VIAENE, *Stadswandeling door de wijken. Patershol. Prinsenhof*. G.E.B.A.K., Gent, 1991.

⁸ J. VAN HERCK, *op.cit.*

Artiesten in het Patershol

Om zicht te krijgen op het kunstenaarsbestaan in de hierboven uitvoerig geschetste wijk is "De muren weten ervan..."⁹ een onvermijdelijk en absoluut interessant instrument. Dit boek, uitgegeven door het Museum voor Volkskunde (vandaag beter gekend als het Huis van Alijn), sluit aan bij de tentoonstelling uit 1997 over het Patershol en de kunstenaars die er verbleven vanaf de eeuwwisseling tot de tweede wereldoorlog.

Wat meteen duidelijk wordt, is dat het Pand een bepalende rol heeft gespeeld in het artistieke leven van de wijk. De oorspronkelijk bewoners van het pand van het voormalig klooster der Geschoeide Karmelieten hadden de wijk haar naam gegeven. Een poort in de Vrouwebroersstraat geeft toegang tot het Caermersklooster. Het complex is onder te verdelen in de infirmerie, de kerk, het oude Spreekhuis en een eerste en tweede pandhof¹⁰. Dit laatste gedeelte, bestaande uit een overdekte bidgang rond de kloostertuinen en monnikencellen op de verdiepingen, werd rond 1720 gebouwd ter uitbreiding van het klooster. Sinds de Franse bezetting vervulde het gebouw niet langer een religieuze functie. In 1850 werd het 2e pandhof eigendom van de kerkfabriek Heilige Kerst en de monnikencellen werden samen met de woningen die

in de bidgang werden ingebouwd goedkoop verhuurd als woning, magazijn of atelier. Deze boden onderdak aan gezinnen, bohémiens en kunstenaars. Toen het Pand in 1978 haar woonfunctie dreigde te verliezen door de herwaarderingsplannen, vormden de bewoners een bevrijdingsfront en gingen de strijd aan met het stads- en provinciebestuur. Uiteindelijk werd de eis tot het behoud van de woonfunctie ingewilligd en nu zijn hier sociale woningen gevestigd.

Het middeleeuwse kloosterpand werkte als een magneet op artiesten, met de typische sfeer als resultaat. De nabijheid van de Academie - sinds 1804 onder Frans bewind ondergebracht in de lokalen van het augustijnenklooster, net buiten de wijk - was eveneens een belangrijke factor in het aantrekken van kunstzinnige bewoners. Het lijstje van artiesten die een kamertje huurden in het Pand of het Patershol is dan ook aanzienlijk lang en nog onvolledig.

In zijn opstel "Jules De Bruycker" uit 1912 zette Karel van de Woestijne zijn herinneringen over de buurt waar hij in contact kwam met zijn geestesverwanten op papier. Daarin beschrijft hij het Pand als volgt: *"Recht, in de klare gang (van het Pand) die aan die zijde de binnenplaats en haar grazige keien afsloot, was een breede eikenhouten trap met sierlijk snijwerk, die naar de tot atelier ingerichte cellen leidde. Men vond er doorgaans schilders met eene decoratie; het was een deftige gelegenheid. Het voornaamste gebouw in het Patershol, dat lag vlak over eene verdachte herberg die tot tien uur in den avond vol bange doodscheit was maar die in den nacht aan het huilen ging alsof men er telkens iemand vermoordde onder een onherroepelijk gebod van helsche machten.... Links, onder het oude schaliedak dat op een fraaigbeeldhouwde keping inzonk, draaide een steile steenen trap, aan de hulp van een vet-blinkend touw, waar de schildersateliers op openden. Het waren groote, blauwgekalkte ruimten, met eenige welsprekende slordigheid ingericht."*¹¹

Voor de meeste kunstenaars deed zo'n kamertje enkel dienst als atelier en beschikten ze over een woonplaats elders in Gent, dikwijls binnen het Patershol. Soms werkten ze met enkelen samen in 1 atelier of ze trokken na een tijdelijk verblijf weer weg om eventueel later terug te keren. Via het

⁹ S. D'HAENE, e.a., *op.cit.*

¹⁰ zie plattegrond van het klooster: L. DE BRABANDERE, O. DE VLOED, en P. VIAENE, *op. cit.*, p. 20.

¹¹ K. VAN DE WOESTIJNE, "Jules De Bruycker," s.n., s.l., 1922, pp. 1-2. (www.gent-door-de-jaren.be)

biografisch repertorium van Truyen¹² kan men het adres van heel wat Gentse artiesten van rond de eeuwwisseling achterhalen, maar of ze – eventueel in het Patershol – nog een atelier betrokken los van hun woonplaats is niet altijd even duidelijk. Verder wordt Gent door Truyen verdeeld op basis van de administratieve wijken uit die tijd (1880-1914), waarbij het Patershol wordt opgedeeld als zuidelijkste onderdeel van de noordelijke zone die grotendeels gevormd wordt door het havengebied. Deze zone was toen de gekend als de ongezondste van de stad. Heel wat kunstenaars die Truyen behandelt, vonden hier hun ouderlijke woonst, vooral in het haven- en industriegebied. Het Patershol was eerder een plek waar men zich op latere leeftijd vestigde of een atelier bezat. Naast de eerder onbekende artiesten die in het repertorium besproken worden, brachten ook heel wat latere beroemdheden hier hun tijd door. Als eerste had Hippolyte Le Roy (1857-1943) vanaf 1886 en waarschijnlijk tot zijn dood een atelier in het Pand. Frans (1867-1947) en Henri (1883-1947) Coppejans volgden later. In 1886-1887 ging George Minne (1866-1941) in de wijk aan de slag, met in zijn zog een groep revolutionaire artiesten die rond 1900 naar het platteland uitweken. In dit opzicht mag men het belang van het Patershol in de vorming van de Latemse school niet onderschatten. Minne gold als groot voorbeeld en inspirator van geëngageerde kunstenaars zoals Valerius De Saedeleer (1867-1941), Julius De Praetere (1879-1947) en de gebroeders van de Woestijne die vastbesloten waren de wereld te veranderen of op zijn minst een serieuze discussie over de te bereiken idealen op te zetten. Karel van de Woestijne heeft zich hier nooit gevestigd, maar bracht ettelijke uren door in het atelier van zijn vriend De Praetere in de Trommelstraat 1. Een tijdgenoot van de groep van Latem is Jules De Bruycker (1870-1945). Hij bleef zijn stad echter trouw en legde haar vast op papier in groteske en ironische schetsen. Later leerde hij Frans Masereel de etstechniek aan in het atelier van de jongere artiest. Frits Van den Berghe (1873-1939) die in 1906-1907 een atelier betrok in de infirmerie aan de Trommelstraat, legde hier met Permeke (1886-1952), de gebroeders De Smet en Albert Servaes de basis van de tweede groep van Latem. Tot diep in de 20e eeuw, tot het klooster grondig gerenoveerd werd, bleef het Patershol een toevluchtsoord voor bohémien. Dit bonte artistieke volkje en het karakter van de volkswijk oefenden een wederzijdse invloed uit op elkaar. Karel van de Woestijne beschrijft een zinderende sfeer waarbij onzuivere donkere kroegen waar het leven één en al losbandigheid was niet vergeten worden. Het Patershol wordt verschillende keren vernoemd als het Montparnasse of de Marollenbuurt van Gent.¹³ Hier vonden kunstenaars de nodige inspiratie, een onderkomen of een goedkoop atelier en vermaak in de talrijke verdachte kroegen en bordelen. Maar er dient op gewezen dat de artistieke activiteiten zich allemaal afspeelden binnen de muren van het Pand of toch in een beperkte straal er rond¹⁴. Het Patershol mag dus wel een trekpleister voor kunstenaars geweest zijn voor lange tijd, deze artiesten waren niet de allesbepalende factor voor de sfeer van de gehele wijk. Er hebben in het Patershol altijd kunstenaars gewoond, maar het is nooit een kunstenaarswijk geweest! Sinds de oprichting van de Academie zijn heel wat kunstenaars hier een kamer komen huren als woonplaats of louter als werkplaats. Door latere verloedering van de buurt bleven enkel de armere artiesten hier een goedkoop onderkomen zoeken. Guido Deseyn¹⁵ stelt dat de kunstenaars té uiteenlopende verspreid waren inzake stijl als in de tijd. De buurt, vooral dan de Hertogstraat, de Vrouwebroersstraat en de Corduanierstraat, straalde wel ontegensprekelijk een artistiek aantrekkelijke sfeer uit waar de inspiratie onuitputtelijk leek.

¹² A. TRUYEN, *op.cit.*

¹³ J. DE GEEST, "Montparnasse in Gent." In: *De Standaard*, 8 augustus 1997. (documentatiemap "Het Patershol", stadsbibliotheek Gent)

¹⁴ Roger Van Bockstaele, huidig deken van het Patershol, in een ongedateerd interview in de Gentenaar (documentatiemap "Patershol", stadsbibliotheek Gent).

¹⁵ S. D'HAENE e.a., *op.cit.*, p. 79.

Jules De Bruycker¹⁶

*"Zooals andere kunstenaars in den Pand, het Rolleken of de Vrouwebroers hun intrek hadden genomen, woonde hij in één der lokalen van het Patershol."*¹⁷

Karel van de Woestijne heeft het over Jules De Bruycker (1870-1945), wiens leven en oeuvre onlosmakelijk verbonden zijn met het Patershol. Hij groeide op in de schaduw van het Gravensteen en later betrok hij een atelier in het Pand. In 1898 duikt hij voor het eerst met zekerheid op in het Patershol¹⁸ en hij zal er blijven totdat de eerste wereldoorlog hem doet uitwijken over het kanaal. Jules De Bruycker vertegenwoordigt deels het psychologisch symbolisme¹⁹. Net zoals artiesten als Wiertz, Rops en Ensor geeft hij de wereld weer van de droom, visioenen, hallucinaties, angsten ..., overgoten met het nodige pessimisme en cynisme. Het Patershol speelt hierbij een belangrijke rol. De tragische taferelen die in het symbolisme louter als hallucinant beeld gebruikt worden, ervaart hij hier in de realiteit. De armoede die hij in zijn kindertijd kende, speelt later een belangrijke rol in zijn werk. Deze tekenaar, aquarellist en graveur vormde het vertrekpunt bij het ontrafelen van de wijk, in het bijzonder haar cafés en artiesten, tijdens de jaren dat hij hier vertoefde want hij *"kende de wijk, steen aan steen, en beter dan wie."*²⁰

Jules De Bruycker wordt 29 maart 1870 geboren in de Jan Breydelstraat 9 in de omgeving van het Gravensteen, het Sint-Veerleplein en de Vismarkt, als zoon van een behanger en een naaister. Wanneer zijn vader sterft in 1884 gaat De Bruycker aan de slag als hulp-behanger, een ervaring waardoor hij sindsdien - tot zijn eigen ontgoocheling - als 'le tapiissier' gekend stond.

In 1880 schrijft hij zich in aan de Academie voor Schone Kunsten te Gent. Wanneer hij in 1893 zijn academieopleiding afsluit, is hij er leerling geweest bij Théodore Canneel, Louis Tytgadt en Jean Delvin. In zijn vrije tijd begint hij te tekenen en te aquarelleren en debuteert met kleine getekende, geschilderde of geëtste voorstellingen van volkstypes uit Gentse achterbuurten. Reeds op 19 jarige leeftijd komt zijn voorkeur voor het scherp, maar doorgaans karikaturaal weergeven van scènes uit het stedelijke straatbeeld naar voor. De nauwe straatjes en steegjes van het Patershol vormen het decor en de proletariaatbewoners de modellen in zijn vroege werk.

Tijdens het laatste decennium van de 19e eeuw verzorgt hij samen met Gust en Leon de Smet verschillende café- en restaurantinterieurs, verandataferelen, wand- en plafondschilderingen, uithangborden en andere decoratiewerken. Het volgende jaar ontwerpt hij een affiche voor een organisatie van "kleine neringdoeners" die 'café Diligence' tegenover de Sint-Niklaaskerk als lokaal gebruikten. In deze periode wordt hij voor het eerst in het Patershol gesignaleerd, waar hij in kunstzinnige kringen vertoeft. In het atelier van schilder-drukker Julius De Praetere kwam hij in contact met Karel van de Woestijne, die later in 1912 in het aprilnummer van 'Elseviers Geïllustreerd Maandblad' een geheel opstel aan De Bruycker wijdt. In essays over Gentse kunstenaars (George Minne, Théo van Rysselberghe, Jules de Bruycker en Albert Baertsoen) en Franstalige Gentse auteurs (Maurice Maeterlinck, Charles van Lerberghe en Franz Hellens) legt Karel van de Woestijne zich telkens toe op bepaalde aspecten van Gent. In dat over De Bruycker legt hij het Patershol vast.

*"En in zijn (van Julius De Praetere) werkplaats is het, dat ik de kennis maakte van een geestesverwant, die eenige jaren ouder was, en zich noemde: Jules de Bruycker. Deze werkplaats: zij was in het Patershol."*²¹ ... *"Tusschen twee karweitjes in sprong zijn geel overjasje soms binnen. Zijn krentenoogen loerden, zijn wipneus snoof de lucht op, zijn mond was vol anecdoten. ... Zij vonden aanleiding in lokale typen en aangelegenheden. De Bruycker wist ze te kruiden met een zeer eigen geest van toegevend sarcasme."*²² De volgende 30 pagina's van zijn opstel wijdt van de Woestijne aan een grondige bespreking van De Bruycker als persoon, als kunstenaar en zijn vroegste werk, de karikaturale, weinig kleurrijke aquarellen. Enige kritiek is niet afwezig; de "behangersgast" ontblootte

¹⁶ voor dit biografische overzicht heb ik mij gebaseerd op J. BRUYCKER, en P. HUYS, *Levensschets van Jules De Bruycker (1870-1945) aan de hand van een documentaire materiaalverzameling van eigentijdse bronnen*. S.n., s.l., n.d.

¹⁷ K. VAN DE WOESTIJNE, , "Jules De Bruycker," s.n., s.l., 1922, pp. 1-2. (www.gent-door-de-jaren.be)

¹⁸ J. DE BRUYCKER, en P. HUYS, *op.cit.*, p. 3.

¹⁹ G. VAN DAMME, *Gentse schilders. De evolutie van de Gentse schilderkunst vanaf haar ontstaan tot op heden*. Gent, vzw De Trap, 1998, pp. 141-142.

²⁰ K. VAN DE WOESTIJNE, "Jules De Bruycker" in: *Elseviers geïllustreerd Maandschrift*, april 1912: in K. VAN DE WOESTIJNE, *Verzameld werk. Deel IV: Beschouwingen over literatuur en kunst*. Manteau, Brussel, 1949, p. 922.

²¹ *Ibid.*, p. 897.

²² *Ibid.*, p. 904.

de wonden van de tijd te sarcastisch en pessimistisch en vergrootte ze nog eens op pijnlijke wijze. Hoewel het Patershol de eerste beroerde decennia van de twintigste eeuw heel wat aandacht kreeg vanuit de schilderswereld voor het nietige bestaan van haar bewoners, ging dit voor van de Woestijne toch wat te ver. De Bruycker schermde zijn gevoeligheid, weemoed en zijn eigen inspirerende miserie af achter een schild van ironie. In het bijzonder het gewone volk in de straat was hij zeer genegen, hij bewonderde hun sarcastische humor dat ze tot in de ellendigste omstandigheden behielden. Hij bleef zich steeds aangetrokken voelen tot de misdeelden en hun arbeiderswijken. Toch kan je nergens in zijn werk een spoor van sympathie voor socialistische strijd of eisen bemerken; daarvoor was De Bruycker te individualistisch²³. Voor velen onder deze Pandartiesten betekende de Patershol-ervaring een tijdelijk Bohemerbestaan, zoals de groep die rond de eeuwwisseling wegtrok uit het Patershol om zich in Latem te vestigen. In tegenstelling tot deze kunstenaars die zich lieten leiden door de 'revolutie', liet Jules zijn "*Gand, la belle grise*" echter niet in de steek.

Terug naar de eeuwwisseling nu... De ingang van een nieuwe eeuw betekent voor De Bruycker een definitief einde van zijn job als behanger en hij besluit zich te concentreren op een volwaardig kunstenaarscarrière. De eerste belangstelling voor zijn werk komt er in 1902 met zijn aquarel "Voddenmarkt", wanneer hij voor het eerst exposeert op het Driejaarlijks Salon van Gent. In verschillende bladen verschijnen commentaren op zijn werk, zoals ook in "Het Kunstblad"²⁴: "*Jules De Bruycker heeft den zin en het oog van een buitengewoon scherp en vluggen opmerker. Met één enkelen blik ontdekt hij wat er karakteristiek is aan mensch of ding en hij weet dit eigenaardigs vast te houden... Eén verwijt ... (is de) ietwat overdrijving, die de tafereelen te veel naar de caricatuur doet overhellen.*" Zelf onthoudt De Bruycker over deze periode het volgende: "*c'est vers ce temps-là que je me mis à peindre. Je fis quelques essais de peinture à l'huile, mais ma préférence pour l'aquarelle s'affirma bientôt. ... D'ailleurs le dessin, les croquis d'après nature surtout, prenaient le plus gros de mon temps. Le nombre que j'en fis, au cours de mes longues flâneries, est incalculable. Tout cela fut dispersé pour des riens, mais ces riens m'assuraient l'indépendance. En 1902 je changeai de quartier et m'installa au 'Patershol' – un ancien couvent fort délabré – où plus d'un artiste avait établi sa demeure. Ces habitations de fortune donnaient presque toutes sur une vaste cour intérieure, dispensatrice d'une lumière favorable. C'était un milieu pittoresque, non seulement par la vétuste des bâtiments, mais aussi par la variété des locataires : des artistes et d'incorrigibles pauvres et poivrets. C'est là que je m'attaquais aux aquarelles de grands formats.*"²⁵

1904 betekent een eerste kennismaking met het werk van Albert Baertsoen. Zijn etsen zijn werkelijk een revelatie voor JDB en laten een diepe indruk na bij de kunstenaar en zijn werk. Baertsoen was zelf beïnvloed was door Armand Heins (1856-1938), een lithograaf en etser van de meer traditionele slag met documentaire albums over Gent²⁶. De Bruycker gaat onmiddellijk bij Frits Van Loo lessen in de etskunst volgen. Het volgende jaar legt hij zich toe op het illustreren met 12 tekeningen van de Gentse roman "En Ville Morte"²⁷. Dit eerder sentimenteel verhaal, dat zich hoofdzakelijk binnen het Patershol afspeelt, werd geschreven door Frans Hellens (pseudoniem voor François Van Ermenghem) en gepubliceerd in 1906²⁸. De schrijver en de tekenaar haalden beide hun inspiratie uit de volkswijk. Deze opdracht plaatste de buurt die hij zijn hele leven al kende in een nieuw licht, wat ook een verandering betekende voor het werk dat hierop volgde. Sinds dit werk is zijn verbondenheid tot het Patershol inniger en meelevend geworden.

In de jaren ronde de geboorte van zijn dochter Stella in 1908 is hij vaak actief in Brugge. In dezelfde periode ontmoet hij voor het eerst Frans Masereel. Louis Lava, de stiefvader van de jonge Academie-student, trad op als De Bruyckers mecenas. Jules De Bruycker was van groot belang in de ontwikkeling van Masereels werk. Hij leerde de veel jongere Masereel de etstechniek aan in zijn atelier. De Bruycker liet er zijn vriend ook kennis maken met het Patershol en de armoede in de achtergestelde buurt.

1913 is het jaar van de Gentse Wereldtentoonstelling, waarvoor De Bruycker een kleurrijke affiche maakt. Met het uitbreken van WO I trekt JDB met zijn moeder en dochtertje naar Londen. Gedurende de oorlogsjaren realiseerde hij grote oorlogstaferelen die terugvallen op het werk van Bosch en

²³ G. CHABOT, "L'aquafortiste Jules De Bruycker et Gand". In: *Cahiers Biloque*, n.d., p. 135 (documentatiemap "Jules De Bruycker", stadsbibliotheek Gent)

²⁴ 23 november 1902, J. DE BRUYCKER, en P. HUYS, *op.cit.*, p. 5.

²⁵ G. LE ROY, *L'oeuvre gravé de Jules de Bruycker. Avec une notice critique et biographique par Grégoire Le Roy*. Nouvelle société d'édition, Brussel, 1933, p. 13.

²⁶ A. TRUYEN, *op.cit.*

²⁷ Zie etsen: S.n., *Tekeningen, pastels en aquarellen uit eigen collectie*. MSK, Gent, 1985, p. 107.

²⁸ J. DE BRUYCKER, en P. HUYS, *op.cit.*, p. 10.

Breugel.²⁹ In 1919 kon hij eindelijk terugkeren naar zijn geliefde Gent. Ondertussen is hij getrouwd en zijn stijl is niet meer dezelfde gebleven. Hij legde zich terug toe op volkstaferelen en Gentse stadsgezichten, maar ook kerken en hun interieurs – in het bijzonder zijn obsessie, de Sint-Niklaaskerk – hadden een aantrekkingskracht op hem. Een andere favoriete schetsplek is het terras van de “Wilson”. In al die jaren heeft het vele etswerk zijn gezondheid hard aangepakt. De schadelijke zuren werden hem in 1945 fataal.

Hoewel hij een enorme invloed heeft gehad op de latere generatie, heeft Jules De Bruycker nooit de aandacht van Latem gekregen. Met zijn gevarieerd werk, laverend tussen armzaligheid, erotiek en schilderachtigheid was hij onder andere voor Charles-René Callewaert van inspiratiebron. Eenmaal de groep van Latem alle belangstelling had verworven, is het voor de volgende Gentse lichting onmogelijk gebleken daar hun verdiende deel van op te eisen. Joost De Geest³⁰ concludeert dat alle artistieke geesten die hun tijd doorbrachten in het Pand of het Patershol gedoemd blijken tot de stempel van “peintre maudit” en deze naam enkel van zich af konden werpen door uit te wijken naar buiten. Frans Masereel bijvoorbeeld, heeft in tegenstelling tot zijn leermeester wel carrière gemaakt in het buitenland, met als gevolg dat zijn naam veel eerder een lampje doet branden. Dit besepte De Bruycker zelf ook: “*si j’avais fait pour Paris ce que j’ai fait pour Gand, je serais célèbre*”.³¹

²⁹ S.n., *Tekeningen, pastels en aquarellen uit eigen collectie*. MSK, Gent, 1985, p. 107.

³⁰ J. DE GEEST, *art. cit.*

³¹ G. CHABOT, *op.cit.*, p. 138.

Het caféleven rond de eeuwwisseling

Om te beginnen met een algemeen beeld van het caféleven in die tijd, baseer ik me op de licentiaatverhandeling van Hofman³². Hij bespreekt de periode die ongeveer samenvalt met de hier behandelde tijdspanne en die afgebakend wordt door het vergunningsrecht (1889) en het ingaan van WOI, waarbij na afloop de wet Vandervelde wordt ingesteld (1919). Deze wetten hebben een doorslaggevende rol gespeeld voor het caféleven en haar uitbaters. Verschillende benamingen waren toen in zwang, al dan niet met een eigen betekenis: afspanning, auberge, cabaret, café-koffiehuis, café-restaurant, drankslijterij, estaminet, guingette, tabagie, taverne (of kroeg) en herberg als eerder algemene term.³³ De term was zeer wijkgebonden. Verschillende wetten bepaalden de fiscale lasten, die dan nog eens werden verdeeld in verschillende klassen naar gelang het aantal inwoners van de stad. De consequentie voor belastingbetalers was het in aanmerking komen bij het berekenen van de kiescijns, wat de hele kwestie tot een politieke strijd verhief. De wet heeft echter niet veel uitgehaald, integendeel. In 1910 hakte men eindelijk de knoop door en werd het vergunningsrecht afgeschaft op de herbergen waar alcoholische drank verkocht werd, wel kwam er een belasting op alcoholische dranken en een openingstaks voor deze herbergen en enkele overgangsbepalingen. Ook de uitwerking van deze wet bleek een ontgoocheling. Het uitbreken van de oorlog hielp een handje bij het aanpassen van de wet en koning Albert I liet in 1918 bij decreet-wet de fabricage, de invoer, het transport, de aankoop, het tentoonstellen, de verkoop en het schenken van gedistilleerde alcohol, likeur, bier en cider verbieden. Ten slotte kwam het in 1919 tot de “wet Vandervelde”. De overheid leek in deze sociaal onrustige periode gedreven door een oprechte bezorgdheid de lagere maatschappelijke klassen, maar de zorg om een goedgevulde schatkist zal ongetwijfeld sterk meegespeeld hebben. Het hele beleid steunde zich op de overtuiging dat het alcoholisme uitsluitend bij de lagere klassen voorkwam en rechtstreeks te relateren was aan het aantal herbergen. Dat aantal moest dus sterk gedrukt worden, een doel dat niet gemakkelijk leek te behalen. De overheid kreeg te maken met een enorm protest en verschillende acties van de herbergiers die zich sterk gingen verenigen. En het aantal herbergen bleef toenemen, evenals het aantal geheime jeneverstijterijen, een logisch evolutie wanneer men met “verboden vruchten” te maken krijgt. Enkel het uitbreken van de oorlog kon een consumptiedaling verwezenlijken. Al deze maatregelen focusten zich op het binnenhalen van geld, maar voor de moraliteit van de herbergier(ster) en een behoorlijke hygiëne was veel minder aandacht, wat misschien veel betere resultaten zou hebben opgeleverd in het “opvoeden” van de lagere klassen. Er kwamen enkel wat vage wetten, die niet te veel raakten aan de rechten van de gevestigde uitbaters. Op vlak van openbare gezondheid waren er bepalingen die loden kranen, zinken schepbakken en bepaalde ingrediënten en producten verboden en een minimumoppervlakte van 25 m² opdroegen. Later, in 1912, werden strengere voorwaarden voor nieuwe herbergen ingevoerd die betrekking hadden op de ligging, oppervlakte, hoogte, verluchting, verlichting en de binnenplaats van de drankgelegenheid. In verband met de bezoekers was er de “wet betreffende de openbare dronkenschap” van 1887; het verkopen van drank aan dronken personen en ook aan minderjarigen hield een boete in. Vaak gebeurde de uitbating en aanwerving van personeel in kroegen van de patroon, ook dit werd nu verboden.

Op provinciaal niveau werden ook belastingen opgelegd, wat de op nationaal vlak (in 1871) verdwenen belasting compenseerde. Op vlak van sluitingsuur waren er plaatselijke reglementen wat betreft de steden. Verder had de gemeente ook het recht op het bepalen van de hygiënische voorwaarden en op het heffen van belastingen op terrassen (dit werd pas in 1914 in gevoerd) en barmetiden (vanaf 1907, met als doel het waken over de openbare zedelijkheid of het tegengaan van prostitutie). Over hygiëne was er over het algemeen geen grote bezorgdheid te bemerken.

Administratief viel het Patershol onder “wijk 3” van Gent. Bij een telling van het aantal herbergen in alle Gentse wijken, komt deze wijk in 1890 op de tweede hoogste plaats te staan (tussen de 300 en 400 herbergen). In verhouding tot het inwonersaantal komt de wijk op de 5e plaats met 1 herberg voor bijna 50 inwoners en zo een 20 herbergen op 1000 inwoners, tegenover een stedelijk gemiddelde van 1 herberg op 53 inwoners of 18,9 herbergen voor 1000 inwoners. Dan moet men nog rekening houden dat vrouwen en kinderen veel minder in cafés te vinden waren. In geheel Gent zouden volgens een artikel³⁴ uit 1901 toen 3896 drankgelegenheden geweest zijn, tegenover 160133 inwoners. Dit betekent 1 per 41 inwoners, of 1 per 13 volwassen mannen. Rond de eeuwwisseling dronk elke Belg

³² P. HOFMAN, *De herbergier(ster) te Gent (1890-1910) sociale studie van een beroepsgroep*. Thesis RUG, Gent, 198, pp. 35-95 en pp. 113-125.

³³ *Ibid.*, pp. 3-8.

³⁴ S.n., “Les débits de boissons à Gand”. In *Flandre Liberale*, 7 november 1901 (collectie Vliegende Bladen VL.BL.FI.C.5 (59), bibliotheek universiteit Gent)

jaarlijks 220 liter bier, exclusief het Engelse en Duitse geïmporteerde bier³⁵. Op dat moment telde België zo'n 6,7 miljoen inwoners, verspreid over 2636 gemeenten. In datzelfde land waren 197821 cafés te vinden en 3223 brouwerijen (met een record in 1907 van 3387 brouwerijen). Deze gegevens werden als argument gebruikt in de strijd tegen het alcoholisme en de herbergen. Deze bitsige strijd werd uitgevochten tussen moralisten (vooral de katholieken) die de herberg als een plaats van verderf zagen en de herbergiers. Verzoeken aan de senaat³⁶ werden beantwoord door protestbrieven en meetings vanwege de Herbergiersbond. Pas tussen 1890 en 1910 bestond er een neiging om de baan van herbergier(ster) als een zelfstandig beroep te gaan uitoefenen. Voordien was dat veel minder het geval en werd het ook als een minderwaardige job te zien. Dit lage beroepsbewustzijn hield een gezamenlijke verdediging van hun belangen tegen. Ten gevolge van de professionalisering gingen de herbergiers zich echter beter organiseren en gingen over tot actie. Aanhangers van de andere partij wezen op de schade van het drankgebruik voor het familieleven en de gezondheid. Het is natuurlijk niet gelogen dat het alcoholisme een enorm probleem was, maar de strenge maatregelen vanwege de overheid konden maar weinig verandering brengen. Voor de arbeiders was er na het zware labeur slechts een beperkt aanbod aan ontspanningsactiviteiten om hun ellendige leven wat te vergeten, en zo eindigde de dag stevast achter de toog. Geleidelijk merk je dat er in het begin van de 20e eeuw meer stemmen opgaan die voor (het behoud van) het café gaan pleiten. Er verschijnen artikels³⁷ die stellen dat het café een principiële rol speelt in het sociale leven. Een ander auteur³⁸ omschrijft de functies van het cafébezoek als driedelig: tabak, drank en het openbare leven. Het cafébezoek betekent méér dan drinken: men ontmoet er elkaar. Naast een ontmoetingsplaats tussen individuen vindt het verenigingsleven, dat zich in die periode sterk ontwikkelt, er onderdak. Hier werden acties voorbereid en gecoördineerd, allerhande maatschappelijke groeperingen hielden er hun vergaderingen, en men kon de krant lezen. De betekenis van het café was dus enorm, zowel op politiek als sociaal vlak.

³⁵ V.P. in *Het Volk*, krant van zaterdag-zondag 27-28 februari 1993: een artikel over het boek CELS, J., "100 jaar bierhandel", Roularta Books, 128 p. door (map "cafés" uit het archief van het Huis van Alijn).

³⁶ "Limitation sur nombre des debits de boisson", brief aan de Senaat vanwege het Verbond der Katholieke Matigheidsbonden (collectie Vliegende Bladen, bibliotheek universiteit Gent).

³⁷ Bijvoorbeeld het artikel "Le luxe du cabaret" uit 1907 (collectie Vliegende Bladen VL.BL.FI.C.5(59), bibliotheek universiteit Gent).

³⁸ T., GAUTIER, "Les habitués du café" in *Bien Public*, 2 februari 1902 (collectie Vliëgend Bladen, bibliotheek universiteit Gent).

Op café in 't Patershol

Het Patershol uit de eerste decennia van de 20e eeuw stond gekend als hét ontspanningsoord van de stad voor het schuim van de straat. De talrijke herbergen zouden er altijd druk bevolkt geweest zijn. Geen gebrek aan cafés waar veel te beleven viel; toch werd het opsporen van relevante cafés een zware klus. De Gentse wegwijzer³⁹ - de gouden gids van 100 jaar geleden - bleek ontoereikend. Het aflopen van de adressenlijst op straat gerangschikt, leverde niets op. De beroepen die telkens per adres worden vermeld, tonen aan dat in de kern van het Patershol veel herbergiers gevestigd waren. In verschillende gevallen werd echter bij het adres van een herberg - vb Kraanlei 2, "In Nantes" - een ander beroep vermeld (in dit geval een vleeshouwer volgens de Wegwijzer). De lijst van zelfstandigen bevat de rubrieken "Hotels en Hostelryen" en "Restaurants en Koffiehuizen", waar de etablissementen telkens met naam, adres en uitbater/eigenaar worden vernoemd. Deze lijst blijkt echter enkel de deftigste zaken op te nemen. Geen enkele herberg uit de kern van het Patershol is er bijvoorbeeld terug te vinden. Destandberg⁴⁰ bespreekt in zijn werk de uithangborden van de herbergen van het Gent van zijn tijd (1905). Hij beperkt zich echter door geen pas geopende etablissementen, Duitse of Engelse herbergen (te herkennen aan "bock", "pale ale" of "stout" bordjes), herbergen waar geen alcoholische drank meer te verkrijgen is, koffiehuizen, "laitteries" of patisserieën op te nemen. Hij wijst op de belangrijke rol van herbergen en gaat hierbij zover dat Gent haar bestaan aan een herberg zou te danken hebben. De cafés uit onze wijk komen nauwelijks aan bod. Vallen ze onder de niet-behandelde categorieën vallen, waren ze te berucht of passen ze niet binnen het plaatje? Wel vermeldt hij "*in Rome*" (deze herberg wordt hieronder nog besproken) en "*in de zeven brugskens*", een café dat ik nergens anders ben tegengekomen, maar de naam verwijst duidelijk naar de Plotersgracht, de (tegen dan al drooggelegde) gracht die door zeven bruggen werd overwelfd en deel uitmaakte van de wal rond het Gravensteen. Verder is er in de cultuurhistorische literatuur wel heel wat te lezen over het beruchte caféleven van het Patershol, met overvloedige aandacht voor het sociale profiel van het doorgaans ruwe cliënteel. Onder die bezoekers zullen wel heel wat artiesten gezeten hebben, maar of daarover veel in de bronnen terug te vinden valt, is een andere vraag. Slechts sporadisch wordt het bezoek aan of een opdracht voor een herberg, al dan niet met naam en/of adres, vermeldt. Zo haalt Karel van de Woestijne herinneringen op en laat zich ontvallen dat de geniepige herbergen van het Patershol (zoals hij ze eerder beschrijft) wel degelijk door artiesten van zijn soort werden bezocht. Al is het helemaal niet zeker of zich daar ook artistiek-intellectuele activiteiten of gesprekken afspeelden: "*Herinnert u alleen, hoe we, (al dagteekent uit dien tijd onze enquête, herberg aan herberg, naar het beste Oudenaardsche bier), leefden van een onrustig maar rusteloos, van een aarzelend maar prachtig geestesleven!*"⁴¹.

Ook het uitzicht binnen en buiten is niet gemakkelijk te achterhalen. Hier en daar stoot je - dikwijls per toeval - op een anekdote, een bijzonder kenmerk. Maar over het doorsnee café, zonder specifiek en opmerkelijk interieur of exterieur, is bijzonder weinig te vinden. Ook Mussche wijst op dit probleem, waar zowat iedereen die zich met de herberg – en specifiek het materiële aspect – bezighoudt, mee te maken heeft. Om meer te weten te komen over het interieur van een bepaald café, of gewoon het café op zich, ben je gedoemd een serieuze zoektocht te ondernemen, op zoek naar beeldmateriaal. Het bruikbare materiaal, zowel prentkaarten, foto's, literatuur,... dat daarbij opduikt is bijzonder schaars en bestaat meestal uit terloopse opmerkingen. De enige foto die ik kon bemachtigen van de binnenkant van een café, dateert van na 1914 en werpt een blik op het interieur van "Café Bento" (Lammerstraat)⁴².

Wat er in de herberg te beleven viel, is in het geval van het Patershol in talrijke anekdotes vervat. Die uitspraken slaan echter meestal op de jaren '20, toen de verpauperde buurt met een wantrouwend oog bekeken werd. De wijk was toen een centrum van kroegen, logementhuizen en bordelen. Tegen de helft van de negentiende eeuw hadden zich al veel bordelen gevestigd in het Patershol, geconcentreerd in en rond de – toepasselijk – "Rode" Koningstraat. Het uithangbord dat van 1904 tot

³⁹ S.n., Wegwijzer der stad Gent met voorgeborchten en der provincie Oost-Vlaanderen. S.n., Gent, 1876 en 1890 - 1914.

⁴⁰ D. DESTANDBERG, *De Gentsche herbergen en hunne uithangborden*. Zonder naam maar niet zonder hart, Gent, 1905.

⁴¹ in K. VAN DE WOESTIJNE, K., "Jules De Bruycker" in: *Elseviers geïllustreerd Maandschrift*, april 1912 in K. VAN DE WOESTIJNE, *op.cit.*, p. 902.

⁴² Deze foto kreeg ik te zien bij het Huis van Alijn. Het café wordt pas geopend in 1915, maar daarom verliest de foto niet alle relevantie. Het interieur kan een beeld geven van hoe andere cafés er in de jaren voordien uitzagen, hoewel het hier een etablissement betreft dat duidelijk een rijker publiek aantrok dan de kroegen in het Patershol.

1917 aan de Vrouwebroersstraat nr. 3 hing, sprak voor zich: "*Hier verjongt men...*"⁴³. Deze huizen van lichte zeden hebben ongetwijfeld bijgedragen tot de resolute afwijzing vanwege de burgerlijke bevolking van de wijk. Het kwam geregeld tot conflicten tussen de deftige zelfstandigen en handelaars en het "gepeupel" die de krotten en kroegen bevolkten. De Rode Koningstraat gold tot de periode van opwaardering als het epicentrum van de beruchte buurt; de omliggende straten zoals de Corduwanierstraat (toen de Boomgaardstraat), de Plotersgracht en de Hertogstraat deelden dit imago. De herbergen die men hier vond, werden enkel bevolkt met het volk van binnen de wijk. De wat meer in de rand gelegen straten trokken een iets treffelijker volk. In hun stamkroegen duldden de Patersholbewoners geen buitenstaanders. Hardnekkig verdedigden ze hun territorium en een vechtpartij of een ingeslagen ruit waren daar nu eenmaal de consequenties van.

In het Patershol werd eerder jenever ("druppels") dan bier gedronken, ettelijke liters per dag. "Distillerie Le Plumet" van F. Haesebrouck aan het St. Baafsplein stookte de 'Plumet Blonde', een jenever van 40°. De gekende bieren waren toen het Gentse Uytzet, faro, lambiek, zware donkere bieren, Engelse stout of pale-ale en het Duitse Bockbier⁴⁴. Als versnapering⁴⁵ werden sinds de industriële revolutie per wijk "kroakemandels" verkocht: geweekte, gebakken en vervolgens gezouten erwten. Op de Patersholfeesten worden nog steeds "mastellen" gemaakt, sinds het begin van de 20e eeuw vormen deze "taartjes voor de armen" een lekker en goedkoop alternatief voor de patisserie.

p. 38 in VAN LEUVEN, B.,
Patershol. Onder die daken. Lannoo, Tielt, 2003, 188 p.

Van Herck bespreekt in zijn werk uit 1950 ook de cafés die er begin 20e eeuw te vinden waren. Vooral de Rode Koningstraat was flink bedeed. Op de nummers 1, 3 en 5 stonden drie "*kaberdoseskes*"⁴⁶ aaneen, allen kraaknet en proper. Het eerste was bij 'Jan Pisteur' en 'Elodie 't soldaatje'. Aan de overkant was men 'bij Meleken'. Bij nummers 6 tot 8 was een logementhuis gevestigd, opengehouden door 'Pol de hazemond'. Daartegenover stond een ander logementhuis van dezelfde eigenaar, met een geheime dranksluiterij die werd uitgebaat waar men "*druppels*" serveerde door zijn schoonmoeder. Beide herbergen verdwenen in 1934. Op nummer 13 baatte 'Neste bolle' het café en tevens "*garni*"⁴⁷ 'De Welkom' uit. In de Corduwanierstraat was er café 'Philippine', dat er in 1950 nog steeds stond. de gebouwen naast de 'Philippine' schijnen ook herbergen geweest te zijn. Recht tegenover het Onze Lieve Vrouwstraatje vond je 't Lammeken'. In dit straatje waren verschillende "*kabberdoeskes*" gevestigd die de naam droegen van ze uitbaatte: Rachel, Regina, Tallontje, ... Als je een dansje wilde wagen, moest je in 't Cameliatje' zijn. Er zouden ook nog andere herbergen bestaan hebben waar gedanst werd, maar daarover blijkt minder geweten te zijn, allicht wegens de minder sensationele praktijken. Kreeg men honger, dan kon je bij 'Bine' in de Plotersgracht terecht voor frieten en dergelijk goedkoop eten. Ook aan een slaapplek werd gedacht. In goedkope krottige logementhuizen kon men voor enkele centiemen zijn intrek nemen. Het cliënteel bestond uit de onderste lagen van de maatschappij: landlopers, bedelaars, leurders, dokwerkers, vreemdelingen (de "*chouc-choucs*"⁴⁸), delinquenten, ... Arme stakkers die zich geen voortreffelijker onderkomen konden veroorloven. In de slaapzalen stonden bedden dicht bijeen, of er lag gewoon stro op de grond. Betrok men één van de "garnies", dan beschikte men over een gemeubelde kamer, meestal ook met huisraad (potten, pannen, koffiekan, koffiezak, lepel, mes, vork, klerenkoffer). Deze "garnies" waren dikwijls aan een

⁴³ G. DESEYN, "Sociale schets van het Patershol tot 1950" in S. D'HAENE, e.a., *op.cit.*, p. 85.

⁴⁴ V.P., *art.cit.*

⁴⁵ B. VAN LEUVEN, *Patershol. Onder die daken*. Lannoo, Tielt, 2003, p. 56-57.

⁴⁶ Een kaberdoseske is een "kleine, gemeene herberg, kroeg". L. LIEVEVROUW-COOPMAN, *Gents woordenboek. Deel I*. PVBA Broers-uitgever, Gent, 1974, 3 dln, p. 598.

⁴⁷ Een garni is een "gestoffeerde kamer". *Ibid.*, p. 410.

⁴⁸ Deze naam slaat op de Noord-Afrikaanse tapijtleurders die begin 20e eeuw de Gentse herbergen afliepen.

herberg gekoppeld zoals in 'De Welkom'. Ook in de Hertogstraat nr. 7 en in de Plotersgracht nr. 49 (tegenover de Rode Koningstraat) werd zowel een cafébezoek als logement aangeboden.

Minder concreet zijn de notities van Karel van de Woestijne. Met de groep artiesten die net als hij aangestoken waren door de revolutionaire geest en het geloof in een onafhankelijke toekomst vergaderde hij in *"het kraaknet herbergje, waar een dik en doorbraaf man, die de waard was, en veel had omgegaan met de "compagnons" van Frankrijk en elders, vertelde van hunne theorieën, hunne wederwaardigheden en hunne gevangenissen."*⁴⁹ En verder ... *"wij hadden tot vrienden de oude gezinnen, die de breede eiken trappen der Vrouwebroers af- en opsukkelden, en zaten aan bij de walmende en stinkende lamp der verdachte kroegen."* Over 'den Waterzooi', een herberg naast het Veerleplein gelegen, schrijft hij dat er paling en tong geroosterd wordt en kopjes koffie gedronken. Of hij er zelf ooit geweest is, is niet duidelijk. Hier geldt het enkel ter beschrijving van een sfeerbeeld bij de ets van Jules De Bruycker die de Veerleplaats voorstelt, waar 's vrijdags vismarkt werd gehouden. In de wegwijzer was te vinden dat het etablissement van 1876 tot rond de eeuwwisseling door Dorny F. werd opgehouden op de Veerleplaats 3. Van de Woestijne blijkt tenslotte een klant te zijn geweest van het Galgenhuizeken: *"zoals wel meer gebeurde, in den kelder van dat "Galgenhuizeken", en drink er tripelen uitzet, en ga de beweging na, waar, voor een deel, mijn Gentsche pols van klopt..."*⁵⁰

De schetsen van Jules De Bruycker verraden dat hij nu en dan in cafés te vinden was om er de gewone mens in zijn gewone doen op papier vast te leggen. Ook in bordelen kwam hij tekenen, maar net als voor de herbergen die als inspiratiebron en decor dienst deden, zijn hier enkel tekeningen, maar geen teksten gekend. Wel geweten is dat de jonge De Bruycker in 1876 de stoet door Gent ter gelegenheid van de 300ste verjaardag van de Pacificatie van Gent meemaakte op de schouders van zijn pa. De kleine Jules is dan slechts vijf en half jaar. In 'De Gouden Pluim', onder het gekeutel van zijn pa en zijn vrienden, tekende de toekomstige kunstenaar zijn eerste schetsen. De voorbijtrekkende optocht met de praalwagens bleven 2 weken lang te bewonderen op de marmeren tafel van het cabaret⁵¹. 'De Gouden Pluim' of 'Au Plumet d'Or' was gelegen in de Heilige Geeststraat nr. 2 (tussen de Cataloniëstraat en Bennesteeg, nabij Veldstraat); hier verlaten we dus ons territorium. Het cabaret werd in die tijd opgehouden door ene Vanhoucke; later – van 1890 tot na 1914 – was Van Haesebrouck de uitbater.⁵² De herberg wordt ook vermeld in het artikel "Répertoire des principaux hôtels, restaurants & cafés"⁵³ uit 1899 en volgens Destandberg was her er rond 1830 een slagveld van patriotten en orangisten⁵⁴.

Één van De Bruyckers eerste Gentse werken kwam tot stand in 1900. In opdracht voor herberg 'In Nevele'⁵⁵ een grote friestekening in gewassen stijl met Conté potlood op papier. Een dronkelap, een bode, een boodschapper in dienst van de groothandelaar zijn enkele van de figuren op de tekening. Alle afgebeelde personages zijn stamgasten van de herberg en tevens kennissen van De Bruycker. Antiquair De Budt kocht de fries later op voor 15 frank en verkocht de uitgeknipte en op stevig papier geplakte tekening daarna in kleinere stukken. Helaas is het adres van deze herberg nergens gekend. Het boek *Patershol. Onder die daken* vermeldt dat Jules De Bruycker en Frans Masereel samen in 't Gouden Zulleken' vertoefden. Het blijft echter gissen of dit hier al dan niet om een herberg gaat en waar die dan zou hebben gelegen.⁵⁶

Als we dan in het Patershol kijken, vinden we er in de kern het al eerder vermelde café 'Philippine' en dancing 't Cameliatje'. In de Corduanierstraat (toen de Boomgaardstraat) nr. 65, op de hoek met de Rode Koningstraat, vindt je vandaag taverne 'Den Karmeliet'.

⁴⁹ K. VAN DE WOESTIJNE, "Jules De Bruycker" in: *Elseviers geïllustreerd Maandschrift*, april 1912: in VAN DE WOESTIJNE, K., *op.cit.*, p. 897.

⁵⁰ *Ibid.*, p. 923.

⁵¹ G., CHABOT, *op.cit.*, p. 139.

⁵² S.n., *Wegwijzer der stad Gent met voorgeborchten en der provincie Oost-Vlaanderen*. S.n., Gent, 1882-1913 (onder Resaurants en Koffijhuizen)

⁵³ s.n., "Répertoire des principaux hôtels, restaurants et cafés", s.n., s.l., 1899 (collectie Vliegende Bladen VLBL.FI.C.005.53, bibliotheek universiteit Gent).

⁵⁴ D. DESTANBERG, D., *op.cit.*, p. 8.

⁵⁵ G., CHABOT, *op.cit.*, p. 135.

⁵⁶ B. VAN LEUVEN, *op.cit.*, p. 152.

Januari 1940⁶⁰

Voordien lag hier het bekende buurtcafé 'Philippine'.⁵⁷ De kroeg wordt voor het eerst genoemd in 1887, toen het uitgebaat werd door het echtpaar Rousseau-Fassaert⁵⁸. Mevrouw Fassaert was geboren in Philippine in Zeeuws-Vlaanderen en net zoals in de meeste herbergen het geval was, baatte zij de keet uit en wijdde haar man zich aan zijn hoofdberoep. Het café wordt in de literatuur over het Patershol geregeld ter sprake gebracht. In de jaren 1920 was het "één der best geklante herbergen uit de buurt"⁵⁹, 'De Philippine' was ondertussen een begrip geworden. In de wegwijzer is 'De Philippine' echter nergens terug te vinden. Op verschillende foto's is de naam duidelijk te lezen, op de gevel, het raam of op een uithangbord geschilderd, zoals op een foto uit het Stadsarchief Gent uit 1940. Onder het raam onder het gevelopschrift "Phlippine" staat echter 'Café François' geschilderd. Het hoekhuis, gebouwd in 1716, had oorspronkelijk een houten gevel met trapgevel. Tijdens de Franse bezetting en later in 1841 werden kleine verbouwingen gedaan.

Rond 't Cameliatje' bestaat enige onduidelijkheid. Alle bronnen lokaliseren de danszaal in de beruchte Rode Koningstraat op het huidige nummer 6/8, enkel het boek *Patershol Gent binnenste buiten* spreekt over de Zeugsteeg nr. 7. Wel wordt meermaals geschreven dat waar eerst 't Cameliatje' stond, later de 'Philippine' gevestigd was. Aangezien Deseyn⁶¹ – die zich verder op Van Herck baseert – beweert dat de 'Philippine' hier reeds in de jaren 1880 stond en Van Herck⁶² de dancing pas rond 1900 laat openen, is het moeilijk enige verwarring te ontwijken. Het zou een tamelijk groot huis geweest zijn en via vijf trapjes betrad je de schemerige zaal⁶³. Wekelijks werd er op zaterdag, zondag en maandag gedanst van 18 tot 24 uur, een draaiorgel – later een elektrisch orgel – zorgde voor de muzikale ondersteuning. Maar 't Cameliatje' dankte haar reputatie vooral aan de talrijke gevechten. Per wijk vormden de inwoners een blok en vochten zo hun ruzies uit. Het werd een van de meest beruchte plaatsen in Gent. Er werden speciale klapdeuren geïnstalleerd naar analogie met de Amerikaanse saloons om het volk gemakkelijk buiten te smijten. Het publiek bestond uit het gepeupel uit het Patershol en daarbuiten:

De danszaal bevond zich ongeveer midden in beeld, aan de linkerkant van de straat.

⁵⁷ R. VAN DER LINDEN en G. WEZE, G., *Katalogus van de tentoonstelling Gents Erfgoed. Het Patershol: pentekeningen en schilderijen van Gilbert Boerjan*. Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen en zijn Beheercommissie voor het Gentse Museum voor Volkskunde, Gent, 1975, p. 57 en D. BONCQUET, *Patershol. Façades*. Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie van de Stad Gent en de Dekenij Patershol, Gent, 1988, pp. 18-19.

⁵⁸ G. DESEYN, "Sociale schets van het Patershol tot 1950" in S. D'HAENE e.a., *op.cit.*, p. 85.

⁵⁹ ROGHEs, *op.cit.*, deel IV. (documentatiemap "Patershol", stadsbibliotheek Gent)

⁶⁰ foto SAG, collectie Stedelijke Commissie voor Monumenten en Stadsgezichten, SCMS-1151.

⁶¹ G. DESEYN, "Sociale schets van het Patershol tot 1950" in S. D'HAENE e.a., *op.cit.*, p. 85.

⁶² J. VAN HERCK, *op.cit.*, p. 34. Van Herck haalt zijn gegevens van "verschillende kanten": hij heeft voor zijn werk heel wat toenmalige bewoners van het Patershol geïnterviewd.

⁶³ Zie ook foto. ROGHEs, *op.cit.*, deel VI. (documentatiemap "Patershol", stadsbibliotheek Gent)

fabriekswerksters, rivierwerkers, bootsmannen, lichte vrouwen, ... kortom, zij die de onderste regionen van de samenleving bevolkten. De waard zou zelf ook een duchtige vechtersbaas geweest zijn. Hierbij werd hij geholpen door een ijzeren staaf en speciaal in dienst genomen “buitensmijters”. Deze laatsten stonden in voor het uitzetten van de vechtjassen en het beschermen van de inboedel. Een tiental jaar na WOI werd de tent gesloten en kon de rust wat terugkeren.

« Gand, vieilles maisons du XVII siècle »⁶⁴

Een café als ‘De Hel’ lag aan de hoofdingang van de wijk en hoorde wel bij de wijk, maar trok ook volk van erbuiten aan. De herberg dankte zijn naam aan de zeldzame reeks taferelen in de gelagzaal van het huis ‘De Fluitspeler’, minder gekend als ‘Den Vliegende Hert’. Dit huis aan de Kraanlei 79, op de hoek met de Rode Koningstraat, naast het al even bekende huis ‘De Zeven Werken Van Barmhartigheid’, lag aan de ingang van de wijk. Het gebouw wordt uitvoerig beschreven in de *Gids voor oud Gent*⁶⁵. Het bouwjaar 1669 is op de gevel te zien. De façade is gekend als de mooiste barokgevel in Vlaanderen, maar tot 1925 ging ze zo’n 100 jaar lang verscholen onder een witte olieverflaag. Het huis werd gebouwd door Jacobus van Hoorebeke, een goudsmid en kunstverzamelaar. Panelen sieren de gevel met voorstellingen van de vijf zintuigen. Op het zesde paneel is een vliegend hert afgebeeld. Dit is het alchemistisch symbool voor Mercurius, god van onder andere de kooplieden en de kunstenaars en vertegenwoordigt het lichtvoetige, het vluchtige. In de geveltop zien we twee figuren, die geloof en hoop voorstellen. De liefde, gesymboliseerd door de Heilige Maagd met het Kindeken Jezus, staat op de geveltop. Uit een ovale oculus duikt de kop en de

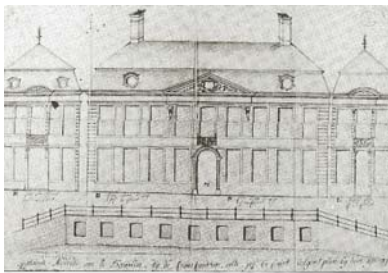
buste op van de fluitspeler, die de bedrieglijke verleider symboliseert. Er bestaat ook een foto die bewijst dat het - zoals sommigen willen geloven - niet altijd een kroeg is geweest, maar eens een borstelwinkel was (opschrift L. Bruneel-Sintobin, Borstelmaker). Ook wordt beweerd dat de vermaarde dokter Jan Palfijn hier gewoond zou hebben, maar daarover bestaat geen zekerheid. Vermoedelijk kort na 1900 werden binnen olieverfschilderingen aangebracht. Het schilderij op de muur waar zich de ingang bevindt is 6 meter lang en 2 meter hoog. De volkse afbeeldingen stellen een drinkgelag met een dertigtal mensen voor. Één draagt een strohoed, allen zijn lustig aan het drinken, waarbij sommigen hun glas de hoogte in heffen en anderen het glas aan de mond houden. Blozende bolle wangen en weldoorvoed bewijzen ze dat het donkere romaanse keldertje een gezellige hel moet geweest zijn. Twee mannen zijn aan het kaarten. Opmerkelijk is dat één van de figuren de brouwer Schelfthout voorstelt, deze was eigenaar van brouwerij De Peer in Ertvelde. Hij wordt op een afzonderlijk paneel weergegeven, wijdbeens gezeten op een ton. De voorgestelde lieden zouden klanten en vrienden van de brouwer zijn. Hoewel men in de hel vertoeft, zijn er helemaal geen vlammen of vuur te bemerken. En ook geen vrouwen. Wel bemerk je een tiental kleine schrielle duiveltjes met elk een drietand die nogal bang lijken te zijn van de drinkebroers. Daartegenover en ongeveer half zo lang bevindt zich het andere kunstwerkje. Hier is een man te zien, zittend in een groot wijnglas op een voet, gevuld met doorschijnend vocht (waarschijnlijk witte wijn of jenever). Vandaag is hier een restaurant gevestigd.

Vlakbij was herberg ‘t Kelderken Gods’⁶⁶ te vinden. In de zijgevel langs het Veerleplein van het hoekhuis uit de 17e eeuw aan de Kraanlei en het Veerleplein was een klein poortje. Een gang, afgesloten door een barok portaal afkomstig van het gesloopte Kulderhuis (een gesticht voor weesjongens), leidt naar het café. Het kwam wel vaker voor dat ondergrondse kelders werden uitgebouwd tot cafés, de zogenaamde “estaminets”. Hier kwam men – vooral op zondag – een pint pakken en werd vis gebakken, veelal pladijs. Achter het lage deurtje leidt een stenen trapje met een

⁶⁴ B. BAILLIEUL, G. DESMET, en F. VAN BOST, *Gent-Centrum. Deel II. Archiefbeelden*. Tempus Publishing Group Ltd., Gloucestershire, 2003 (3^e editie), p. 50.

⁶⁵ G. DESEYN, *Gids voor oud Gent*. Standaard, Antwerpen, 1984, pp. 470-471. Ook het artikel van De Buck wijdt een gedetailleerde beschrijving aan het huis: A. DE BUCK, “Ken uw stad: het Gentse castrum waarvan het oostelijke deel sinds de eeuwwisseling het Patershol wordt genoemd.” In *Sodiganda*. Gent, okt. 1985.

⁶⁶ A. DE BUCK, *art.cit.*, juli 1985, p. 2. en B. VAN LEUVEN, *op.cit.*, p. 169.

Het wijnschroedershuis door de jaren heen.⁶⁹

Wat verderop aan de Kleine Vismarkt nr. 11 lag café 'Rome'. Hier werden eveneens artistieke banden gesmeed en vriendschappen gesloten. De tweede school van Latem, net zoals de eerste, heeft haar ontstaanswortels in het Patershol liggen. Permeke, Van den Berghe, de gebroeders De Smet, Servaes en Van Hecke ontmoetten elkaar in deze wijk. Gust De Smet (1877-1943) tekende dit café vanop de Kraanlei⁷⁰. Dit café is niet terug te vinden in de wegwijzer van Gent, maar wel in fotocollectie van het Stadsarchief⁷¹.

Café Rome, G. De Smet

tiental treden naar een kleine ruimte van ongeveer 4 op 4 en 3 meter hoog. Rechts van de trap is een nis. In de nis boven het portaal staat een beeldje van de Heilige Veerle. Op een oude prentkaart is een stootkar links van de weg te zien en een oud vrouwtje. Boven de deur hangt een bord dat beschilderd is met een onduidelijk figuur. Bovenaan op de deur staat "Kelderken Gods" geschilderd. Naast de toegang staat een rustbank, vanwaar men kon toekijken op het Sint-Veerleplein, waar toen ook al groenten werden verkocht. Het 'Kelderken Gods' wordt al vermeld in een vonnis uit 1794. De oorsprong van de naam is niet echt duidelijk.

Een ander café aan de Kraanlei is 'in Nantes' ⁶⁷ op nummer 2. In 1755 werd hier het gildehuis van de Kraankinderen, ook wel het 'Wijnschroedershuis' genoemd, gebouwd. In de loop van de 18e eeuw werd het huis opgesplitst met rechts langs de Leie de herberg. In de wegwijzer is te vinden dat dit café-restaurant tot voor de eeuwwisseling opengehouden werd door P. Vermeire-Van Melle, daarna was A. De Brauwer de uitbater tot 1914. Toen werd het gehele gebouw een kruidenierszaak. De harmonische façade heeft een driehoekig fronton. Dit etablissement trok duidelijk een publiek van buiten de wijk, waaronder ook enkele bekenden uit de kunstwereld. Maurice Maeterlinck, George Minne en Valerius de Saedeleer kwamen er wel eens eten.⁶⁸ Nu kan je er Mexicaans eten bij 'Pablo's'.

⁶⁷ D. BONCQUET, *op.cit.*, p. 66.

⁶⁸ Naar notities van Karel van de Woestijne, *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 13 november 1911. Maurice Maeterlinck *Wandeling. Locatie 11*, www.literair.gent.be

⁶⁹ De bouw aanvraag uit 1755 (SAG, reeks 535-164-6), foto SMCS, foto KIK; in BONCQUET, D., *op.cit.*, p. 66.

⁷⁰ S. D'HAENE e.a., *op.cit.*, pp. 34-36.

⁷¹ ontwerp tekening bij een bouw aanvraag uit 1753, SAG, 535-B132-02_C.

Andere drankgelegenheden in of aan de rand van het Patershol zijn herberg 'In den Hollandschen Wagen'⁷², Sluizeken 26/27, waar men naar verluid reuzepinten kon krijgen zoals in 'de goede oude tijd', al kostten die wel 24 en 32 centimes, wat dan weer minder aan die goede oude tijd deed denken⁷³. Ook aan het Sluizeken lag estaminet 'Boekweitmarkt'⁷⁴, waar een reeks muurschilderingen werden aangebracht die kaarters, drinkebroers en landschappen voorstellen. Volgens een artikel van die tijd zou de decoratie als een soort reclamestunt dienen om veel bezoekers te lokken. *Patershol. Onder die daken* vermeldt uiteindelijk ook cafés die zich vroeger in het Patershol zouden bevonden hebben zoals 'Den Dronkaard', 'De Veertien Billekens' en 'Octavie'. Jammergenoeg blijft het hier, zoals dikwijls, bij namen en volgt geen verdere informatie over data, bronnen, ...

⁷² D. BONCQUET, *op.cit.*, pp. 138-139.

⁷³ D. DESTANBERG, *op.cit.*, p. 10.

⁷⁴ s.n., "Repertoire des principaux hôtels, restaurants et cafés." in *Volksbelang*, 30 juli 1892 (collectie Vliegende Bladen, VL.BL.FI.C.5.52, bibliotheek universiteit Gent).

Ten slotte...

Een besluit stond al bij aanvang vast. Het Patershol was, is en blijft een uitermate boeiende wijk. Hopelijk heeft voorgaand resumé deze stelling enkel kracht bijgezet. Geschiedschrijving is steeds beperkt. De zoektocht naar bronnen wordt telkens naar andere banen afgeleid en maakt van het reconstructieproces een hele opgave. De bronnen die voorhanden blijken en enige relevantie hebben, betekenen een eerste selectie aan informatie. De gegevens die uiteindelijk verwerkt worden, behoeven een kritische toetsing. Bij onderzoek naar het Patershol komen deze bemoeilijkende elementen van de historische analyse in al hun aspecten naar voor. Veel van wat over het leven rond 1900 in dit stadsdeel geweten is, is gebaseerd op mondelinge overlevering. Door de jaren heen werden heel wat mythes en overdrijvingen toegevoegd en in stand gehouden bij het naar boven halen van – dikwijls melancholische – herinneringen. Dit draagt toe tot een beeldvorming die, hoewel bedrieglijk, de tand des tijds moeiteloos doorstaat. Zo schreef Karel van de Woestijne over de Gentse wijken en hun namen het volgende: *“En zoo weet de Gentenaar ... een naam-ijzer te stempelen, dat er onuitwischbaar-profetisch de bestemming en beteekenis van alle eeuwen, voor alle eeuwen in brandde als in roosterend vleesch...”*⁷⁵, terwijl de naam ‘Patershol’ rond die tijd pas in gebruik komt en het imago van de wijk op dat moment in volle transformatie is. Volgens zijn beschrijving biedt de wijk duidelijk nog een onderkomen aan ambachtslui allerhande. Toch is het idee dat het Patershol steeds de thuishaven is geweest voor niet te vertrouwen en niet te benijden gevallen. Aangezien de geschiedenis en de bevolking van de wijk bepalend zijn voor het tot stand brengen van de karakteristieke sfeer tegelijk een grote invloed hebben op zaken zoals het caféleven, de artiesten en hun leven in de buurt, heeft de misleidende beeldvorming over dat verleden en die populatie ook een weerslag op de beeldvorming over het café- en artistieke leven. Het komt er dus op aan de juiste bronnen te distilleren.

Verder kan besloten worden dat het café, zowel inzake culturele activiteiten, publiek, personeel, ligging als op materieel vlak – het interieur en exterieur – nog steeds een onderbelicht onderwerp is. Hoewel er in die tijd heel wat te doen was rond het cafébezoek en drankgebruik, vooral van de lagere klassen. Het Patershol lijkt hier in zekere mate een uitzondering op te vormen, aangezien de herbergen in dit stadsgedeelte in die tijd goed vertegenwoordigd waren. Maar zoals reeds gesteld, moet men zich hoeden voor eenzijdige informatie.

Jules De Bruycker tenslotte, werd aanvankelijk als vertrekpunt genomen. De band tussen deze “troebel-aantrekkelijk” artiest en het Patershol is evident. De link met het caféleven lijkt dat ook, gezien zijn interesse voor de gewone ‘man in de straat’, toen meer dan vandaag nog de gewone ‘man aan de toog’. Maar de queeste naar een café waar De Bruycker vast klant zou geweest zijn in die periode en liefst in het Patershol, leverde bitter weinig op.

Ik hoop met dit werkje de wijk: de context, het café: het decor, en Jules De Bruycker: de hoofdrolspeler aan elkaar te verbinden en een beeld te geven van wat het leven als artistieke bohème in die tijd en in die buurt kon geweest zijn.

⁷⁵ K. VAN DE WOESTIJNE, “Jules De Bruycker” in: *Elseviers geïllustreerd Maandschrift*, april 1912: in K. VAN DE WOESTIJNE, *op.cit.*, p. 898.

Kaart van het Patershol

Uit BONCQUET, D., *Patershol. Façades*. Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie van de stad Gent en de dekenij Patershol, Gent, 1988, 171 p.

Bibliografie

Alle geraadpleegde boeken, naslagwerken, foto's, artikels en dergelijke vond ik in het Stadsarchief, het archief van het Huis van Aijn, de stadsbibliotheek Gent, de bibliotheek van de universiteit Gent en uiteraard ook op het Internet. Voor alle informatie over Jules De Bruycker kon ik terecht bij de "Stichting Jules De Bruycker" (Recollettenlei 14, 9000 Gent).

Naslagwerken

LIEVEVROUW-COOPMAN, L., *Gents woordenboek. Deel I*. PVBA Broers-uitgever, Gent, 1974, 3 dln.

S.n., *Wegwijzer der stad Gent met voorgeborchten en der provincie Oost-Vlaanderen*. S.n., Gent, 1876 en 1890 - 1914.

Literatuur

BAILLIEUL, B., DESMET, G., VAN BOST, F., *Gent-Centrum. Deel II. Archiefbeelden*. Tempus Publishing Group Ltd., Gloucestershire, 2003 (3^e editie), 128 p.

BONCQUET, D., *Patershol. Façades*. Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie van de stad Gent en de dekenij Patershol, Gent, 1988, 171 p.

BONCQUET, D. e.a., *Patershol Gent binnenste buiten*. Koninklijke Dekening Patershol vzw, Gent, 1986, 119 p.

COTMAN, F., *Want er komen andere tijden... over schilders in de Gentse kunstwereld 1880-1914*. Thesis RUG, Gent, 1987.

DE BRABANDERE, L., DE VLOED, O. en VIAENE, P., *Stadswandeling door de wijken. Patershol. Prinsenhof. Onbekend Gent? Gekend! Geleide stadswandelingen in Gentse buurten*. G.E.B.A.K., Gent, 1991, 34 p.

DE BRUYCKER, J. en HUYS, P., *Levensschets van Jules De Bruycker (1870-1945) aan de hand van een documentaire materiaalverzameling van eigentijdse bronnen*. S.n., s.l., n.d.

DESEYN, G., *Gids voor oud Gent*. Standaard, Antwerpen, 1984, 527 p.

DESTANBERG, D., *De Gentsche Herbergen en Hunne Uithangborden*. Zonder naam maar niet zonder hart, Gent, 1905.

D'HAENE, S. e.a., *De muren weten ervan...* Museum voor Volkskunde, Gent, 1997, 125 p.

HOFMAN, P., *De herbergier(ster) te Gent (1890-1910) sociale studie van een beroepsgroep*. Thesis RUG, Gent, 1981.

MUSSCHE, A., *Het café, een studie van de materiële objecten van 15 cafés*. Thesis RUG, Gent, 1980.

S.n., *Tekeningen, pastels en aquarellen uit eigen collectie*. Museum voor Schone Kunsten, Gent, 1985.

TRUYEN, A., *Biografisch repertorium: socio-economische invloeden op kunstenaarscarrières te Gent (1880-1914)*. Thesis RUG, Gent, 2003.

VAN DAMME, G., *Gentse schilders. De evolutie van de Gentse schilderkunst vanaf haar ontstaan tot op heden*. Gent, vzw De Trap, 1998, 186p.

VAN DER LINDEN, R. en WEZE, G., *Katalogus van de tentoonstelling Gents Erfgoed. Het Patershol: pentekeningen en schilderijen van Gilbert Boerjan*. Koninklijke Bond der Oost-Vlaamse Volkskundigen en zijn Beheercommissie voor het Gentse Museum voor Volkskunde, Gent, 1975, 60 p.

VAN DE WOESTIJNE, K., "Jules De Bruycker" in: *Elseviers geïllustreerd Maandschrift*, april 1912: pp. 893-936 in VAN DE WOESTIJNE, K., *Verzameld werk. Deel IV: Beschouwingen over literatuur en kunst.*, Manteau, Brussel, 1949, 964 p.

VAN DOORNE, G., *Verdwenen hoekjes van het oude Gent. Uit de fotoverzameling van de commissie van monumenten en stadsgezichten*. Koninklijke Dekenij Patershol vzw, Gent, 1994.

VAN HERCK, J., *Sociografie van een stadswijk: het Patershol te Gent*. Thesis RUG, Gent, 1950.

VAN LEUVEN, B., *Patershol. Onder die daken*. Lannoo, Tielt, 2003, 188 p.

Periodieken

CHABOT, G., "L'aquafortiste Jules De Bruycker et Gand". In: *Cahiers Biloque* (?), n.d. (documentatiemap "Jules De Bruycker", stadsbibliotheek Gent)

DE BUCK, A., "Ken uw stad: het Gentse castrum waarvan het oostelijke deel sinds de eeuwwisseling het Patershol wordt genoemd." In *Sodiganda*. Gent, juli 1985, oktober 1985, mei 1987. (documentatiemap "Patershol", stadsbibliotheek Gent)

DE GEEST, J., "Montparnasse in Gent." In: *De Standaard*, 8 augustus 1997. (documentatiemap "Het Patershol", stadsbibliotheek Gent)

GAUTIER, T., "Les habitués du café". In: *Bien Public*, 2 februari 1902. (collectie Vliegende Bladen, universiteitsbibliotheek Gent)

ROGHES, *Schimmen rond het Patershol*. S.n., Gent, n.d., 7 dln. (documentatiemap "Patershol", stadsbibliotheek Gent)

S.n., "Les débits de boissons à Gand." In: *Flandre Liberale*, 7 november 1901 (collectie Vliegende Bladen, universiteitsbibliotheek Gent)

S.n., "Repertoire des principaux hôtels, restaurants & cafés" In: *Volksbelang*, 30 juli 1892 (collectie Vliegende Bladen, universiteitsbibliotheek Gent)

VAN HAVER, J., "De herberg in het volksleven." In: *Huldeboek*, RVDL, s.l., n.d., pp. 165-169. (documentatiemap "cafés", archief Huis van Alijn)

VAN SPEYBROECK, J., "Dekenij Plotersgracht en aanpalende straten. Analyse van oude documenten." In: *Patershol nieuws*, Gent, 1991, 30 p.

V.P., "100 jaar bierhandel." In: *Het Volk*, 27-28 februari 1993. (map "cafés", archief Huis van Alijn)

Documentatiemap

CLAEYS, P., *Documenten over het kunstleven te Gent in de 19e eeuw*. Collectie Vliegende Bladen, universiteitsbibliotheek Gent.

S.n., *Jules De Bruycker*. Documentatiemap stadsbibliotheek Gent.

S.n., *Patershol*. Documentatiemap stadsbibliotheek Gent.

S.n., *Cafés*. Documentatiemap archief Huis van Alijn.

Internet

www.cageweb.be: bibliotheekcatalogus van Gentse bibliotheken.

www.beeldbankgent.be: Foto's Stedelijke Commissie van Monumenten en Stadsgezichten
05/03/2006.

www.gent-door-de-jaren.be: VAN DE WOESTIJNE, K., "*Jules De Bruycker*," 1922 (I), pp. 1-2,
28/02/2006.

www.julesdebruycker.be/biografie.htm: website van de Stichting Jules De Bruycker, DE
BRUYCKER, J., *Biografie*. 15/12/2005.

www.literair.gent.be: *Maurice Maeterlinck Wandeling*, 28/02/2006.

www.patershol.org: officiële website van de Koninklijke Dekenij Patershol vzw, 02/03/2006.